

Universitat de Barcelona, de la fosca a la llum

Agraeixo un no dir l'honor que em feu de convidar-me a pronunciar la lliçó inaugural del curs acadèmic; l'any passat vaig acceptar la mateixa comesa a Lleida, i recordo que el lema era *Gaudeamus*. Enguany estic envoltat de circumstàncies personals molt emotives; no és gens freqüent i sí, pel cap baix, anecdòtic que, de cara al futur immediat, us parli qui va obrir els ulls al món un segle enrere. Reveure aquest Paraninf, em fa inevitable retrocedir a la meva primera visita a la Universitat de Barcelona, en aquest sol edifici... un primer contacte ple de juvenil emoció: perquè hi entrava a matricular-me. Fa vuitanta-dos anys, el 1941.

En aquell temps la Universitat era popularment tinguda com una mena de vedat; les famílies sense tradició d'estudis avançats creien que a la Universitat s'hi anava si hom podia fer una carrera de tipus consagrat, amb pedigree: Dret, Ciències (en general) Farmàcia, i Filosofia i Lletres. També existia la creença que a la Universitat hi anaven els fills de les famílies de renda alta o de cognom de ressò; per sota, l'aspirant a un seient a les aules pertanyent a família de classe mitjana se sentia afanyós i pugnaç pel Diploma que coronaria el final de carrera.

Circumstàncies dramàtiques envoltaven el fet d'entrar a les Facultats el 1941: havíem sortit feia ben poc d'una Guerra Civil, el seu rastre enverinat de foc i de mort omplia encara l'atmosfera; jo tenia cosins germans empresonats; la Universitat apareixia com una fortalesa benigna, un espai d'energia i de construcció de la normalitat, això és el que crèiem. Estic segur que aquesta emoció avui es deu viure matisada per la més elàstica condició social dels estudiants actuals, crescuts dins la pau, i també per un quadre d'estudis

que els enfronta a graus, postgraus, màsters i additius diversos en geografies també variades; no es poden comparar amb aquells que, com jo, veníem del que a Madrid en deien “províncies” i portàvem gana endarrerida d’una guerra quasi encara fumejant.

Jo era el primer membre del meu llinatge que arribava a estudis universitaris. El meu besavi, vilatà de secà, estava ben poc alfabetitzat; tot just signar un document. El seu fill, l’avi meu, va estudiar uns anys al seminari lleidatà; un cop en fou fora va llegir una enormitat, igual que el meu pare, armat sols d’estudis primaris i de Comerç però amb molt contacte amb llibres i premsa.

Haviem vingut des de Lleida l’any 1940, vaig fer aquí el darrer curs de Batxillerat i el 1941 entrava a la Universitat quan tot just si m’havia après de memòria quinze quadrícules del Pla Cerdà.

Els primers cursos d’algunes carreres sobreixien de personal, com passava a Lletres, en què aquell 1941 devíem entrar-hi ran de vuitanta noies –sobretot- i nois. Les aules en esglaons, el dia que hi érem tots i totes, semblaven un formiguer. Aviat es van formar grupets per afinitats, i en el meu cas m’apresso a confessar que tendia a apropar-me als que deixaven traslluir sentiments catalanistes (per dir un adjectiu contundent i abastador).

L’atzar féu també que aquell any 1941 molts dels alumnes fossin de comarques nord-orientals, del Gironès, la Garrotxa, la Selva, els Empordans. Una de les eixerides condeixebles meves els dos primers anys, els d’estudis comuns, per nom Montserrat Farreras, seria la mare de l’Honorable Conseller d’Universitats d’avui, senyor Joaquim Nadal i Farreras. I ara, deixin-me afegir que, tant ella com jo, en les respectives especialitats, ens vam llicenciar amb Premi Extraordinari.

El règim de Franco muntava les seves estructures tot desballestant les existents. És un objectiu de qualsevol

dictadura. desmuntar un a un tots els maons, abatre el que s'havia aixecat. Un dels projectes que portava al cap el dictador era quadrangular l'ensenyament dins uns límits estrictes en què la Religió i el pensament conservador en fossin meridians i paral·lels. El cos docent era un camp que calia esbrossar. Es va començar pels mestres, després professors de Secundària i Universitat, amb les expulsions, consells de guerra, judicis, desterraments, condemnes; tota dictadura fa miques i esborra l'edifici espiritual de l'ensenyament, i es proposa implantar unes directrius noves, adaptades a la seva ideologia i manipulades per la censura.

Eren estridents, acusadors -diria- a la nostra Facultat, com en totes, els buits deixats a les càtedres pels professors que es coneixien com a "represaliats", expulsats i sovint condemnats; els espais vacants foren omplerts amb addictes al franquisme o falangisme. Es van conservar professors afectes al règim o indiferents, sense color, i foren expulsats, com a primera mesura, els desafectes; als quals, desemparats, ja s'encarregaven els tribunals d'aplicar-los les condemnes. La lògica dels sistemes totalitaris és tenir ben travats els qui han d'ensenyar, a qualsevol nivell. No és moment de blasmar directament les persones, però -i poso un exemple viscut- les classes de llengua i literatura gregues no ens les donava qui en la Facultat de tres anys enrere n'era titular, Carles Riba. Carles Riba era a l'estranger, exiliat, les classes les impartia un altre. Molts professors es mantenien en la càtedra perquè o eren neutres políticament o es plegaven dòcilment al nou règim, mentre que uns tercers l'aplaudien i el lloaven. Alguns docents, com Martí de Riquer, havien lluitat en el bàndol franquista, el vèiem de vegades amb camisa blava. Un cas extrem, molt singular, és el de Ferran Valls i Taberner, catedràtic d'història: pertanyent a una família de la cúpula industrial tèxtil, colpit per la incautació durant la guerra de les fàbriques familiars i alguna altra humiliació per expoli, va renegar de la llengua catalana en la qual havia escrit sempre i ens va parlar únicament en castellà, dins i fora de la classe, als claustres i

en les visites que organitzava a la Barcelona vella. També va col·laborar en la premsa amb articles contra la República i l'Estatut. Foren molts els qui assimilaven tradició catalanista amb anarquisme i violència. En definitiva, el nou règim qualificava el bàndol republicà de “rojo-separatista”.

Hem dit que el règim va deixar el professorat en situació de submissió, això per als docents en actiu: dels altres docents, els represaliats, desposseïts de la càtedra, alguns eren obligats a viure en províncies llunyanes i els que podien quedar-se cercaven feina on fos. En tinc exemples viscuts: és en aquesta condició de represaliats –el qualificatiu és ja denigrant- que vaig conèixer figures de primera condició intel·lectual i acadèmica, com Jordi Rubió, Alexandre Galí o Joan Petit, tots treballant en tasques editorials.

Dèia que el nou règim va desmuntar els quadres universitaris. Ho va arrasar tot; la Barcelona de 1941 era una ciutat trista, amb visibles runes dels bombardeigs, una ciutat pobra, on, com sol passar sempre, se sabia que existien fortunes sobtadament aparegudes i que corresponien a afavorits pel sistema. Es continuaven executant penes de mort a centenars i campaven els judicis sumaríssims. La ciutadania, si res comentava era en veu baixa, d'altra banda prou feina tenia a trobar queviures; l'escassetat durà molt, i aviat va implantar-se la tarja de racionament. Els adolescents no ens nodríem prou, ens quedàvem amb gana a cada àpat. Però era el més corrent; com ho era el fet que hom s'hi mirava molt a comentar res sobre el règim instaurat: era sagrat, com era sagrada la llengua oficial, en la qual, segons qui t'escoltava, eres obligat a expressar-te.

Tornant al nostre terreny: el professorat impartia els programes, sense interlocució; hom prenia els apunts, la classe era unidireccional, sobretot en els estudis comuns, sense que el catedràtic fes incisos de tipus crític ni l'estudiant gosés ni tan sols demanar d'encetar una reflexió i, si ho feia, fins l'aire es paralitzava, de tan rar que era que hom insinués

l'obertura d'un debat. Les sessions semblaven del Batxillerat que acabàvem de deixar. Parlo globalment, és clar que el professor més lliberal se't feia més proper, perquè nosaltres endevinàvem els caires oberts quan se'ns insinuaven.

Val a dir que aquells primers anys, a Barcelona com a qualsevol ciutat, segons i com, et podies sentir increpat de part d'un falangista per parlar català, al mateix carrer. A la Universitat l'únic idioma era el que a les parets, sota el retrat de Franco, proclamava: "*Si eres español habla español*", que és un sil·logisme que mai no he comprès. Una excepció puc recordar: el doctor Lluís Pericot, Catedràtic d'Arqueologia, fora de les classes conversava amb els alumnes amb total familiaritat amb el seu accent gironí. I el professor Martí de Riquer, en el meu cas particular, personal, en les consultes sobre literatura medieval catalana que li feia, abandonava l'idioma oficial..

El Sindicato Español Universitario, SEU, era una altra bandera del sistema. Creat per la Falange, era d'obligada afiliació, per bé que la majoria d'estudiants no s'atansaven a cap reunió ni acte que celebrés. Hom pagava la quota i prou. Tanmateix tenia uns capitosts molt tossuts i plens de la seva doctrina, la predicaven insistentment, i et ficaven a la butxaca les seves revistetes doctrinal.

Entre els estudiants l'esperit crític apuntà ben aviat. Les excursions que organitzàvem pel nostre compte, les cançons que cantàvem, les confidències ens certificaven la nostra capacitat per formular doctrines ben diferents a la que es pretenia escampar des del poder. Ben pocs condeixebles eren, es va veure aviat, addictes al règim, i en cas afirmatiu ho eren per tradició familiar, de dretes, molt religiosa, conservadora, doncs. I n'hi havia, per descomptat, sense inclinació a discutir res.

A efectes de calendari diré que el nostre final de carrera es produí el 1945, paral·lelament a la fi de la II Guerra Mundial. Però dos o tres anys després d'obtenir el títol, mantenia encara contacte amb la Universitat. Fou a través del catedràtic Bassols de Climent que vaig ser seleccionat pel Doctor Jordi Rubió per treballar d'ajudant seu a l'Arxiu de la Corona d'Aragó en la recerca de documents de cultura medieval. Any 1948. Aquesta tasca no tenia a veure amb la docència universitària, de la qual ell estava expulsat, per bé que aviat ell i Ramon Aramon engegarien en privat els Estudis Universitaris Catalans. Jo no vaig assistir a aquests cursos però el contacte, que aviat fou amistós, les llargues converses amb ell sobre la tasca feta a l'Arxiu valien tant com un curs de doctorat.

A la meitat de la dècada dels anys cinquanta ja es produiran moviments de revolta entre els estudiants, de la mateixa manera que paral·lelament els obrers obeeiran sindicats no visibles. Als seixantes esclataran vagues, s'hauran dut a terme depuracions –mot, molt emprat a l'època- i noves expulsions de professors: l'acostament ideològic entre professorat de les noves fornades i estudiants prepara nous canvis. La meva generació ja no va viure en primera fila els canvis, jo me n'informava per joves professors que havia tingut com alumnes de batxillerat. Les eleccions a rector aviat deixaran de ser dictades desde molt amunt, hom demanarà flexibilitat i obertura d'horitzons.

No només aquí, sinó arreu del món, el significatiu any 1969 trobarem agitació estudiantil, als EEUU, a Europa, París o Madrid o Barcelona, joventut laica o sacerdotal disconforme amb els motlles existents, l'home haurà petjat la lluna, les primeres grans computadores faran llur tasca en l'estratègia militar, en l'exploració de l'espai, en la propia realimentació. El segle XX descobrirà en el seu si unes capacitats mai abans constatables. Martin Luther King obrirà horitzons.

És sorprenent el trasbals del segle XX, durant el qual es van fer més descobriments i avenços tècnics que en tots els vint segles anteriors. Però ens cal tenir present que tot el segle XX està cosit de guerres: l'Europea del 1914-18, l'Espanyola de 1936-39 i la Mundial de 1940 a 1945... i si voleu afegiu-hi les subsegüents, petites o no tant, Corea, Viet-nam, Irak, arreu del món. Els de la meva generació en vam veure dues de grans: una, la Guerra Civil de 1936-1939, ens va colpir directament; l'altra fou la II mundial; i tinc ben present que la generació del meu pare, nascut a finals del segle XIX, se salvà de viure'n a les trinxeres la Primera, la Guerra Europea, gràcies a la neutralitat d'Espanya, i la meva s'escapà de la Segona Mundial, altre cop per la repetida neutralitat d'Espanya. No vull desaprofitar aquest moment per demanar: com és que Espanya no va prosperar i fer un salt econòmic de gegant a soplug de tanta neutralitat? Una part de l'explicació és que la política espanyola d'entreguerres fou un teixit de caciquismes i partits petrificats, i, l'altra, que l'alçament i guerra civil del 1936-39 forçosament frenaria les millores que, legislativament, la República havia introduït.

Hem dit que el segle XX, malgrat els alts i baixos bèl·lics, fou de gran progrés: sobretot en l'impuls combinat de la ciència i la tècnica. Un segle que arrossega el positivisme de Compte i les troballes de Röntgen, certificades pels esposos Curie; que crea materials quasi del no-res, com el plàstic; que avança sorprenentment en cirurgia, fàrmacs (amb el gran exemple de Fleming); que fa transplantaments, que clona, que inventa les grans calculadores per desxifrar els codis de campanya, que redueix la mida i augmenta les capacitats dels tals aparells i els fa assequibles al consumidor individual gràcies al xip i a l'ordinador; que seqüencia el genoma humà. Que accelera partícules, que viatja a l'espai i a profunditats marines. Que en el terreny de les arts esmicola totes les tradicions i implanta el postimpressionisme, el cubisme, el minimalisme i l'abstracció: les Avantguardes en el món plàstic i en el literari. Una forma d'expressar la possibilitat d'encabir en poc espai grans

capacitats ens la dona, anecdòticament, la reducció de les pantalles: del cinema a la televisió, a l'ordinador, als navegadors, al telèfon mòbil i al rellotge de polsera multifuncional.

L'aliatge de ciència i tècnica post-bèl·lic es projecta sobre el públic, ara ja consumidor, al començ de la Guerra Freda, a ambdós costats de l'Atlàntic: immediatament després del Pla Marshall un exèrcit d'aparells domèstics i d'ús personal crearan un client disposat a creure's en camí de ser una mena de petit potentat: la indústria automobilística es desplega imparabile; paral·lelament l'empenta rebuda durant la guerra al potencial aeronàutic fa augmentar els viatges...el turisme comença a ser indústria bàsica en molts punts del planeta. Viatges? Jo he viatjat en carro, tartana, en cotxes FordT, en tren de vapor i en jets. Concomitant amb el que dic, es dibuixa una consciència de comoditat, de laxitud, el miratge del progrés vist com la capacitat de consum.

8

El tombant de segle i el que portem del XXI, però, han certificat allò que s'anunciava com a inevitable: si la humanitat no cessava en la sobreexplotació dels recursos extractius, carbó i carburants, entenguí's intensificació industrial i llançament a l'atmosfera de gasos perillosos, que arriben a formar una subatmosfera, un sostre en conseqüència escalfat i irrespirable, si no cessàvem, deia, portàvem una marxa mortal. La teoria de la desaparició dels dinosaures herbívors i carnívors per la mort de les plantes a causa del núvol persistent originat per l'impacte del megàlit, es repetiria: som els humans capaços d'autodestruir-nos? De debò hem dominat el planeta? O és el planeta, amb molt de foc a les entranyes, qui demostra tenir l'última paraula?

Veiem signes catastròfics en moltes latituds, cada cop més freqüents: esfondraments, sequeres perllongades, huracans, inundacions, desgels accelerats... Els països vorejant el Mediterrani porten camí de desertitzar-se: els

metereòlegs prediuen que en decennis el clima de bona part de la Península Ibèrica s'haurà acostat al de les terres nord-africanes; també el nivell dels oceans puja i les illes sense relleu seràn submergides. Un humorista amarg deia que esclatarà la guerra dels paral·lels geogràfics, ells amb ells, en cerca de franges de temperatura frescal.

Hem arribat en aquest tant de bo no irreversible punt després de totes les tensions i capgiraments viscuts el darrer terç del passat segle i el primer quart de l'actual. Els problemes i dificultats dels països desenvolupats no poden comparar-se als dels pobres; la raça humana sembla deshumanitzada. La descolonització mai no fou intel·ligent ni generosa: la pobresa s'ha ensenyorit de països on un reduït grup obté beneficis escandalosos de la indústria extractiva, països amb mines de materials de molt de preu i uns milions de nadius en condició de jornalers ínfims. Aquest esquema, si bé es reproduïx en part de l'Àsia i de Llatinoamèrica, on pren tonalitats més extremes i feridores és a l'Àfrica, continent d'on fugen a centenars de milers en corrua els desposseïts, que volen treballar per menjar i deixar enrere la gana i la privació. Busquen venir a Europa i Europa encara no té una política clara de recepció. Tenim un conflicte cruelment visible, amb vaixells de pesca noliejats per ONGs i voluntaris que, després de recollir els nàufrags, passen dificultats per poder-los desembarcar, comptant encara que potser seran repatriats a la força, mentre els que s'han quedat a la deriva moren ofegats o estenellats i ressecs a les barcasses inútils. Sense oblidar els que a la frontera amb països àrabs riquíssims son executats. Aquestes atrocitats són un negoci innoble per a una minoria.

Centenars de milers també, al continent americà, proven d'entrar als Estats Units des del sud. Tots els desassistits volen treball i pa. Fins que no tinguin treball i pa als seus propis països, viurem en un món desequilibrat i tenebrossament injust. És una denúncia permanent.

Tanmateix, i ho diuen científics molt responsables, el màxim perill el tenim en el canvi climàtic. Estem davant d'una possible sacsejada de clima de caràcter irreversible. O deixem d'enviar a l'atmosfera gasos nocius o no serem a temps de tornar a tenir atmosfera respirable i les calamitats climàtiques en forma de geleres volatilitzades, deserts en moviment, tones sobtades de plujots i inundacions, esllavissaments i més desplaçaments de plaques tectòniques seran la patètica simfonia del futur immediat.

Hom sap que, d'avui per demà, els responsables màxims de la contaminació han d'engegar un programa reductiu accelerat, s'hi han de posar ara mateix. Per lògica, per ètica, per egoisme (ells hi sortiran guanyant) aquests tres, quatre o cinc països culpables han de tancar les fonts contaminants..., i el ciutadà modest es demana si per ventura hi ha algun interlocutor capaç de fer sirgar la baluerna sorda dels estats contaminants.

10

La Universitat catalana, tota ella, fóra bo que entrés de ple en la campanya contra la contaminació, perquè el públic, que som tots, ens mereixem sentir-nos recolzats en la campanya. A les nostres aules fan cap molts estudiants que conformen un cos crític; caldria que tot el cos universitari tingués una sola veu a favor de la salut del món.

No tinc a mà enquestes fetes als alumnes sobre matèries que afecten la nostra salut, confio que se n'hauran fet, perquè, sobre altres temes els mitjans de comunicació, les institucions i moviments culturals, fronts de defensa d'això i d'allò sí que se sap que han fet tempteigs per tal de deduir què opinen els estudiants sobre salut, urbanisme, economia, costums, societat, multiracialitat, llengües en l'ensenyament.

Sobre llengües en l'ensenyament, a partir de la doble base català-castellà, l'Estatut estableix el català com a llengua vehicular i de recerca. Tanmateix, a nivell universitari la

presència de l'anglès ha estat propiciada per la lògica aparició de la llengua estrangera en les fonts de consulta i elaboració de treballs.

Un altre punt: cada universitat estableix quines matèries seran impartides en català i en castellà. La diferència en percentatge serà significativa o no segons el punt de mira crític: hi ha universitats amb un percentatge relativament alt d'una o altra llengua. A partir d'aquí ens podem trobar amb desacords o plantejaments crítics; grups d'estudiants que s'han trobat canviada la llengua anunciada, o els casos d'alumnes estrangers objectants... que al·leguen no saber el català i demanen que el professor canviï d'idioma; tinc entès que en els Erasmus l'alumne és no sols prèviament informat en el seu país sobre el vehicle lingüístic del nou, sinó també un poc instruït. Si, malgrat això el professor decideix canviar al castellà afegeix, al problema adduït per l'alumne, el seu. Tinc la certesa que la meua personal i arrelada convicció, que el que ens convé és conservar el català a les aules i encara anar-lo augmentant, és compartida per tots els qui senten la llengua i els enquimeren les limitacions i sovint envestides declarades que rep. Diria que a nivell universitari la nostra llengua és una eina i un tresor. Eina i tresor que enaltí la suara desapareguda Carme Junyent, noble defensora del català. Per a ella, avui i aquí, un record.

No seria de llei que el guany obtingut en els primers i segons graus de l'ensenyament, amb els alumnes dominant ambdues llengües, es veiés minvat en el grau superior; crec que la Universitat catalana porta aquest nom perquè li és inexcusable. I la llengua n'és un dels estendards. Universitat catalana, llengua catalana majoritària i preminent. És cert que aquest darrer curs les queixes per canvi de llengua a les nostres Universitats han minvat quasi a la meitat, això permet creure que la situació es va reconduint. Recordem tothora que en les situacions de bilingüisme mai no hi ha equilibri, una llengua erosiona l'altra. Trieu quina de les dues voleu que prosperi.

Havia començat aquesta exposició amb el record de la vetusta Universitat que vaig conèixer fa més de vuitanta anys, el 1941; a la vellúria de parets i de mobiliari, i a la miserable decadència de la seva minvada Biblioteca General, s'hi sumava l'encartronament afegit pel règim polític. Només les nostres rialles juvenils i deseixida mobilitat somovien les aigües mortes d'aquell ambient imposat. I és que nosaltres personificàvem l'esperança en un demà millor. Sempre l'estudiant és la primera matèria de la Universitat.

Voldria, doncs, concloure amb una nota positiva adreçada a la joventut: en el nostre camí recollim triomfs i també fallides; és bo no capficar-se amb les darreres i profitós en canvi assimilar les vitamines dels guanys i dels triomfs. Aquestes vitamines es troben dins la nostra capacitat d'estar esperançats. Annul·lem les fallides amb una bona ratlla negra al damunt i quedem-nos amb l'esforç camí del triomf.

I un somriure de reserva.

GAUDEAMUS! GAUDEAMUS!

Josep Vallverdú, 20 de setembre de 2023

